

УДК 54(07):378

DOI: 10.31652/2786-5754-2025-8-58-74

Лукашова Н.І.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри хімії та фармації

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ORCID ID 0000-0002-4134-9685

e-mail: lukashova44@ukr.net

КАФЕДРА ХІМІЇ ТА ПІДГОТОВКА УЧИТЕЛІВ ХІМІЇ В НІЖИНСЬКІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

На сучасному етапі соціокультурних перетворень, входження національної освітньої системи до світових інтеграційних процесів великого значення набуває вивчення та творче використання досвіду минулого. Мета статті – проаналізувати становлення і розвиток кафедри хімії НДУ ім. Миколи Гоголя та основні напрями її діяльності з підготовки вчителів хімії з 1934 по 2003 рік. У повоєнний час кафедру хімії очолив доцент Михайло Михайлович Копнін – хімік-органік, випускник Варшавського університету. Схарактеризовано постать справжнього фундатора кафедри Оскара Мойсейовича Барама, який обіймав посаду завідувача кафедри з 1961 по 1976 рік. Відображено його діяльність по зміцненню матеріальної бази кафедри й створенню з кращих випускників факультету молодшої зміни викладачів, яка стала ядром роботи кафедри впродовж наступних десятиліть, забезпечивши якісну підготовку вчителів хімії. У статті розглянуто розвиток усталених традицій кафедри та напрями її оновлення на наступному етапі діяльності (1976-1991) у роки керівництва відомим фахівцем у галузі органічної хімії професором Андрієм Володимировичем Домбровським. Відображено його роль у створенні підручників з органічної хімії для загальноосвітньої і вищої школи та впровадження до навчально-виховного процесу педагогічного вишу напрямів діяльності притаманних класичним університетам. Відзначено благотворний вплив на розвиток кафедри, її науковий і творчий потенціал декана (1979-2003) природничо-географічного факультету доцента Івана Івановича Кочерги. Проаналізовано діяльність кафедри хімії під керівництвом (1991-2003) доцента Ніни Іванівни Лукашової. Це був період розвитку усталених традицій та пошуків інноваційних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців з урахуванням ступеневості освіти. Окреслено як на кафедрі викристалізовувалась і розвивалась наукова школа Володимира Володимировича Суховєєва, її визначальний вплив на діяльність кафедри, результатом чого стало її сучасне функціонування як кафедри хімії та фармації.

Ключові слова: кафедра хімії, професійна підготовка вчителів, учені-фундатори кафедри, усталені традиції, наукова школа.

Lukashova N.I.

Doctor of Educational Sciences, Professor,

Professor of Department of Chemistry and Pharmacy

Nizhyn Mykola Gogol State University

ORCID ID 0000-0002-4134-9685

e-mail: lukashova44@ukr.net

DEPARTMENT OF CHEMISTRY AND TRAINING OF CHEMISTRY TEACHERS IN NIZHYN HIGHER SCHOOL: PAGES OF HISTORY

In course of a current socio-cultural change and incorporation of the national education system into the world integration processes, the study and creative application of past experience takes the value. The article aims at analysis of a foundation and development of the Department of Chemistry of Nizhyn Mykola Gogol State University and general directions of its activity in the training of chemistry teachers from 1934 to 2003. In the post-war period, the Department of Chemistry was headed by Associate Professor Mykhailo Mykhailovych Kopnin, an organic chemist and a graduate of Warsaw University. The figure of the true founder of the department, Associate Professor Oskar Moiseiovych Baram, who held the position of head of the department from 1961 to 1976, is depicted. Article reflects his activities in developing the material base of the department and creating a young generation of lecturers from the best graduates of the department, who became the core of the department's staff in the following decades, and providing high-quality training of chemistry teachers. Article describes development of long-standing traditions of the department and directions for its

renewal at the following period of activity (1976-1991) during the years of a leadership of well-known scientist in the field of organic chemistry, Professor Andrii Volodymyrovych Dombrovskiy. His role in writing textbooks on organic chemistry for basic and higher education students and in the implementation of activities inherent to classical universities into the process of education of school teachers is reflected. The beneficial influence on the development of the department, its scientific and creative potential of the Dean (1979-2003) of the Faculty of Natural Sciences and Geography, Associate Professor Ivan Ivanovych Kocherga, is noted. The activity of the chemistry department under the leadership (1991-2003) of Associate Professor Nina Ivanivna Lukashova is analyzed. It was a period of development of long-standing traditions and the search for innovative approaches to the professional training of future teachers, taking into account implementation of the multi-level teaching approach. It's outlined, how the scientific school of Volodymyr Volodymyrovych Sukhoveev was developing and crystallizing at the department and how it influenced on the following activity of the department and its transformation into the current department of chemistry and pharmacy.

Keywords: chemistry department, professional training of teachers, scientists-founders of the department, long-standing traditions, scientific school.

Постановка проблеми. 2025 рік є особливо знаменним у житті Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Виповнюється 220 років з часу заснування та 205 років з дня відкриття в Ніжині Гімназії вищих наук князя Безбородька, яка започаткувала історію відомої в Україні та за її межами Ніжинської вищої школи. Вона стала «Alma mater» для багатьох видатних людей, справжнім вогнищем передової педагогічної думки, подвижництва на освітянській ниві. За більш ніж 200 років існування декілька разів змінювались статут і назви цього закладу. Як розвивались наукові філологічна та історична школи, як і чим жила Ніжинська вища школа у XIX та XX століттях, як зростав її науковий і освітній авторитет в Україні та світі – конструктивно і цікаво відобразили у книзі «Ніжинська вища школа: сторінки історії» відомі українські дослідники Г. В. Самойленко та О. Г. Самойленко [34]. За радянських часів дітище Безбородьків також неодноразово реформувалось та змінювало назви. У 1932-му році йому було надано статусу Державного педагогічного інституту для підготовки вчителів-предметників, а в 1939-му році присвоєно ім'я Миколи Гоголя.

На сучасному етапі соціокультурних перетворень, входження національної освітньої системи до світових інтеграційних процесів посилився науковий інтерес дослідників до національного історичного педагогічного процесу. Для глибокого розуміння і правильного розв'язання сучасних педагогічних проблем великого значення набуває вивчення, теоретичний аналіз і творче використання досвіду минулого [17].

Для нас інтерес склали такі питання: коли в Ніжинській вищій школі розпочалась підготовка вчителя хімії; як відбувались становлення і розвиток кафедри хімії у цьому закладі, котра акумулювала як головний осередок цю діяльність; як освітня діяльність окремих персоналій, доробок того чи іншого педагога, що працював на кафедрі як індивідуального творця репрезентує педагогічну думку певної історичної епохи й сприяє урізноманітненню наших уявлень про історико-педагогічний процес, відкриває його нові грані і зміст у діяльності кафедри хімії, що слід запозичити у подальшому. Окремі самостійні дослідження її історії практично відсутні, але частково вона висвітлювалась у статтях через окремих персоналій, де дається науково обґрунтована оцінка науково-педагогічної діяльності окремих викладачів кафедри, що в різні роки там працювали чи очолювали кафедру [18, 19, 21, 26, 32, 33, 37].

Мета статті – здійснити аналіз становлення і розвитку кафедри хімії Ніжинського вишу з початку її заснування й до 2003-го року та основні напрями її діяльності з підготовки вчителів хімії в означений проміжок часу.

Виклад основного матеріалу. Хімія як навчальна дисципліна у Ніжинській вищій школі має глибокі корені. Ще Статут фізико-математичного ліцею (1832-1840) передбачав функціонування хімічної лабораторії, а ліцеїсти поряд з прикладною математикою і фізикою вивчали хімію й технологію [34, с. 87].

Сучасна кафедра хімії розпочинає історію свого становлення значно пізніше – у 1934 році, коли був відкритий факультет природознавства Ніжинського педагогічного інституту

професійної освіти для підготовки вчителів-предметників (1933-1941). Відомо, що 1933-1934 навчальний рік був одним із найтрагічніших у історії Ніжинської вищої школи. Робота кафедр та організацій інституту оцінювалась у цей час, насамперед, з позицій боротьби з «українським буржуазним націоналізмом». Тому кафедра хімії розпочала свою діяльність у складних умовах значної плинності кадрового складу, його недоукомплектованості, частоті зміни її завідувачів, які усувались з роботи як «неблагонадійні» у зв'язку з «очищенням» педагогічних кадрів, що проводилось неодноразово у цей довоєнний період.

Друга світова війна на декілька років перервала навчальний процес в інституті і його відновлення розпочалось одразу після звільнення Ніжина від німецьких окупантів. У повоєнний час кафедрі хімії очолив доцент Михайло Михайлович Копнін – хімік-органік, випускник Варшавського університету, людина високого інтелектуального рівня й різнобічних інтересів. Розпочався період становлення й розбудови кафедри, де працювали також викладачі А. Я. Легун та В. І. Горбенко [18], який викладав методику навчання хімії і багато зробив для утвердження цієї навчальної дисципліни в професійній підготовці студентів упродовж наступних років роботи. Випускники повоєнних років з теплотою пригадують викладачів і співробітників кафедри хімії, її завідувача доцента М. М. Копніна, лекції якого відзначались глибоким науковим змістом і практичним спрямуванням. Він керував факультетським хором та драматичним гуртком студентів, які з величезним захопленням готували вистави різноманітної тематики.

У середині п'ятидесятих років минулого століття склад кафедри хімії докорінно змінився. Він поступово поповнився новими викладачами: М. П. Солдатовим, О. М. Барамом, Г. Є. Кислинською. Із повоєнного складу кафедри до 1969 року продовжував працювати старший викладач В. І. Горбенко [18].

Із 1955-го року по 1956-ий рік кафедрі хімії очолював ст. викладач Михайло Павлович Солдатов, випускник Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту, людина енциклопедичної обізнаності в багатьох галузях хімічної науки і практики, великий знавець історії хімії [26]. Читав курси органічної хімії, аналітичної хімії, хімічної технології. Його конспекти, записи на дошці відзначались філігранною завершеністю й естетичністю. Це була справжня методична школа для молодих викладачів кафедри, студентів, учителів хімії. І всі наступні роки роботи на кафедрі на посаді старшого викладача (вийшов на пенсію у 1976-му році) М. П. Солдатов користувався щирою повагою серед своїх колег, студентів, учителів хімії. Він був автором цілої низки навчально-методичних посібників з аналітичної хімії, що видавались у видавництві «Вища школа» і користувались значним попитом в Україні.

У 1952-му році за конкурсом на посаду старшого викладача було обрано Оскара Мойсейовича Барама, а через чотири роки він став доцентом кафедри хімії. Організаторські здібності, яскраво виражені якості талановитого педагога і науковця виділяли Оскара Мойсейовича поміж викладачів кафедри. В 1961-му році він очолив кафедру хімії і обіймав цю посаду до 1976-го року. Його, випускника хімічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, слід вважати одним із визначних фундаторів кафедри хімії [12, 21]. За його керівництва кафедрою докорінно змінилось ставлення до навчального процесу, зазнали змін наукові напрями досліджень викладачів, значно зросла теоретична наповненість хімічних дисциплін, посилилась практична спрямованість методичної підготовки вчителів хімії, розпочалась практика захисту дипломних робіт кращими студентами-хіміками, чисельно й якісно змінився склад кафедри. Одночасно розширилась матеріальна база кафедри, яка перейшла до нового просторого приміщення. Ім'я Оскара Мойсейовича сьогодні можна було б присвоїти кожній лабораторії нашої кафедри, адже саме завдяки його особистим зусиллям і незаперечному авторитету за його ескізами проектувались хімічні лабораторії під час будівництва нового корпусу – а коли вони нарешті прийняли студентів – наповнювався зміст лабораторних практикумів з усіх хімічних дисциплін.

Як ніхто інший – Оскар Мойсейович умів об'єднати колектив кафедри і спрямувати

його на досягнення поставленої мети. Особливу увагу він надавав і формуванню стабільного колективу допоміжного персоналу, в якому працювали старші лаборанти О. В. Хоха, Л. Г. Панченко, А. А. Вікторова. Вони активно залучались до проведення лабораторних занять із хімічних дисциплін. Пізніше склад співробітників кафедри поповнили старші лаборанти К. І. Іванова, Л. П. Устенко, Г. Я. Гнідко, І. М. Білодід, В. М. Кобзар, інженер О. А. Поприткін. Функції відповідальних за матеріальні цінності кафедри сумлінно виконували у різні часи діяльності кафедри старші лаборанти О. В. Хоха та Л. Г. Панченко, а пізніше – зав. лабораторією О. А. Поприткін.

У роки своєї діяльності на посаді завідувача кафедри хімії Оскар Мойсейович прагнув втілити в життя педагогічного вишу ауру класичного університету, який сам закінчив. Збагачував навчальні плани відповідними хімічними дисциплінами, опікувався теоретичним рівнем навчальних програм [2]. Підтримуючи тісні зв'язки з Київським держуніверситетом, науково-дослідними інститутами Києва – запрошував для читання лекцій провідних українських учених-хіміків [21]. Безумовно, сформувані на кожен хімічну спеціалізацію велелюдні кафедри хімічного факультету класичного університету в педагогічному інституті було неможливо – та все ж саме за його проектом на відміну від багатьох педагогічних вишів України, сьогодні у нас цілеспрямовано функціонують навчальні лабораторії неорганічної хімії, аналітичної хімії, органічної хімії, фізколоїдної хімії, біохімії, методики викладання хімії, наукова лабораторія тощо.

Оскар Мойсейович Барам, опікуючись підготовкою кадрів вищої кваліфікації, залучав до роботи на кафедрі, насамперед, кращих випускників факультету [21]. Ця традиція стає усталеною в діяльності кафедри впродовж усієї подальшої історії її розвитку. Поряд із досвідченими ст. викладачами М. П. Солдатовим, В. І. Горбенко, Г. Є. Кислинською, а пізніше й доцентом О. С. Косихіним, розпочали свою діяльність і молоді викладачі-асистенти: випускник Дніпропетровського університету В. І. Семеніхін (1964), випускники Ніжинського педінституту І. І. Кочерга, П. В. Нога (1964), С. М. Лукашов (1965), Н. І. Лукашова (1967), а незабаром і випускник Кримського педінституту А. Є. Бородін. Практично всі вони швидко визначились у певних напрямках наукових досліджень і цілеспрямовано навчалися в аспірантурах провідних науково-дослідних інститутів Києва та Москви. Оскар Мойсейович прагнув, щоб навколо навчальних дисциплін, які вони викладали, сформувалась сфера наукових інтересів. Так, через аспірантуру були підготовлені: біохімік В. І. Семеніхін, фізхімік І. І. Кочерга, органік С. М. Лукашов, неорганік П. В. Нога, методист-хімік Н. І. Лукашова, викладач хімічної технології А. Є. Бородін. Поступово, починаючи з 1972-го року успішно захистили кандидатські дисертації В. І. Семеніхін і, незабаром, ще чотири викладачі. Саме ця молода зміна викладачів стала ядром роботи кафедри впродовж наступних десятиліть, забезпечивши якісну підготовку майбутніх учителів хімії й можливість атестації кафедри за четвертим рівнем її акредитації.

Цікавою особистістю була ст. викладач Г. Є. Кислинська, яка відкривала студентам справжні таїнства цікавої і загадкової аналітичної хімії.

Хімік-органік О. С. Косихін прийшов на кафедру хімії наприкінці шістдесятих вже досить зрілою людиною після багаторічної роботи в науково-дослідному інституті. Людина інтелігентна, він був обізнаний не лише в хімії, але й в музиці, і вправно володів скрипкою. Отак, після М. М. Копніна органічну хімію знову викладала музично-обдарована людина, що стало ще однією традицією кафедри хімії.

Прикладом і взірцем викладацької, наукової та громадської діяльності, гідним наслідування [12], був завідувач кафедри О. М. Барам, який ставив пошуки й використання нового в центр роботи кафедри, надавав особливого значення проблемі розвитку інтересу школярів до хімії. За його ініціативи в 60-х роках минулого століття при кафедрі починає функціонувати школа юних хіміків [15]. У 1969-му році до 100-річчя Періодичного закону Д. І. Менделєєва школа відзначається Почесною Грамотою Всесоюзного хімічного товариства

ім. Д. І. Менделєєва. Кафедра хімії стає фундатором і організатором хімічних олімпіад у місті та області, а представники кафедри стають членами журі Всеукраїнських олімпіад юних хіміків (І. І. Кочерга, Н. І. Лукашова та інші).

Проте, теоретична підготовка студентів і викладачів була центральною в роботі кафедри, й тому в середині 60-х років уперше запрацював теоретичний семінар викладачів, а, згодом, і практикум. На новому рівні на кафедрі організовується методична робота, яка стає предметною, максимально наближеною до практики діяльності школи. Публікується низка робіт з методики викладання хімії у середній та вищій школі. Так, у Республіканському науково-методичному збірнику «Методика викладання біології і хімії» у статті «Шляхи підвищення рівня професійної підготовки вчителів хімії» [2], висвітлюється досвід роботи кафедри, а стаття «Про роботу школи юних хіміків» [15] засвідчує, що вже в ті роки до педагогічних досліджень залучались і студенти. Зокрема, один із авторів К. Зубок (Авраменко) сьогодні відома на Чернігівщині Заслужений вчитель України. Оскар Мойсейович видає посібник для вчителів «Основи теорії перебігу хімічних реакцій» [1], який і тепер знаходить своє місце в роботі вчителів хімії та студентів. У співавторстві з викладачами біологічних кафедр факультету розробляє й видає посібник для вчителів «Природоохоронна освіта в школі» [4], проблематика якого не втрачає актуальності й сьогодні.

О. М. Барам, що досить важливо для професійної підготовки учителів хімії, налагоджує тісні зв'язки з лабораторією хімічної і біологічної освіти Інституту педагогіки АПН України, яку наприкінці 70-х років минулого століття очолювала Н. М. Буринська – справжній фундатор вітчизняної методики навчання хімії, доктор педагогічних наук (1989), професор, а у роки здобуття Україною незалежності й розбудови національної освіти – почесний академік НАН України. Зв'язки розпочалися з її зустрічі зі студентами-хіміками Гоголівського вишу на запрошення зав. кафедри хімії О. М. Барама. Майбутні вчителі хімії і я, автор цих рядків, як молодий викладач методики навчання хімії, переконливо відчули під час її виступу життєдайну силу її ораторських здібностей, неперевершену майстерність, енциклопедичні знання, чітку, емоційну наукову мову, творче натхнення, яке Ніна Миколаївна щедро дарувала студентам. Запалити, зацікавити хімією та її викладанням було властиво їй сповна [22]. Важко переоцінити вагомість таких зустрічей у розвитку професійних інтересів майбутніх учителів хімії.

Формуючи мене – автора статті, як хіміка-методиста, Оскар Мойсейович орієнтував на широке використання досвіду відомих учителів хімії України під час здійснення методичної підготовки студентів. Однією з форм такої роботи стала організація їх листування з учителями хімії з проблем накопиченого ними передового досвіду й рекомендацій щодо його використання. До прикладу, цікавим виявилось листування з Л. Соміним, відомим учителем хімії Вінницької середньої школи № 4, яка не даремно носила ім'я Д. Менделєєва. Студентам було відомо, що великі фотографії хімічного кабінету цієї школи експонувались на Всесоюзній виставці досягнень народного господарства у павільйоні народної освіти. Його своєрідний методичний посібник – «Альбом саморобних електрифікованих приладів з хімії» був практично в кожного вчителя, виконуючи функції порадника під час удосконалення навчального обладнання й зовнішнього оформлення хімічних кабінетів. Зрозуміло, що виготовлення таких приладів та методичних особливостей їхнього використання у навчанні хімії стало предметом виконання курсових робіт окремих студентів. Цікавим став досвід Л. Соміна також з організації позакласної роботи з хімії [17], результатом якої було створення шкільного хімічного товариства учнів ім. Д. Менделєєва. Воно налічувало у своєму складі 15 секцій (моделювання, конструювання, виготовлення посібників і приладів та багато іншого). У листі до вчителя студенти цікавились – що живить його особистість до такої плідної й багатогранної роботи, як вдається Л. Соміну зацікавити хімією такий широкий загаль учнів, підтримувати й розвивати його на постійній основі під час вивчення хімії в школі? На ці й багато інших професійних запитань студенти одержали вичерпні відповіді. Цей лист

експонувався в лабораторії методики навчання хімії багато років на стенді, де відображались зв'язки кафедри хімії зі школами. З ним із цікавістю ознайомлювалось не одне покоління наших студентів під час вивчення фахової методики.

Вихованці факультету віддають глибоку шану високому професіоналізму О. М. Барама, який викладав неорганічну хімію, фізичну і колоїдну хімію, методику навчання хімії; започаткував комплексну навчально-виховну виробничу практику з хімічної технології на хімічних підприємствах України, під час якої студенти ознайомлювались, також, з історією України, її багатющою культурою, працею й досягненнями її працівників. Великого значення надавалось вивченню культурної спадщини рідної Чернігівщини. Впродовж усіх років керівництва кафедрою О. М. Барам забезпечував її високий рейтинг серед кафедр інституту, що безумовно сприяло якісній професійній підготовці учителів хімії. Ним була розроблена науково-обґрунтована система підготовки студентів до Державного екзамену з хімії.

О. М. Барам був вимогливим, принциповим і справедливим до студентів. Наведемо з листування висловлювання Заслуженого вчителя України К. Г. Авраменко, випускниці 1971-го року про О. М. Барама, яка відзначає: «Усім тим, чого я досягла протягом усієї своєї педагогічної діяльності, я завдячую своїм викладачам. Зі шкільної парти була закохана в науку хімію. Завжди з любов'ю, великою повагою згадую всіх викладачів кафедри хімії і низько їм вклоняюся. Згадую лекції Оскара Мойсейовича Барама. Яким великим був їх науково-методичний потенціал! Ця людина була для нас, студентів – взірцем порядності, чесності, інтелігентності, гуманності й вимогливості. Це був учитель від бога. Моїм кредо в роботі було: вчити учнів так, як вчив нас Оскар Мойсейович Барам. Він сіяв у наших серцях зерна доброти й мудрості, давав глибокі знання, вчив не зупинятися на досягнутому, постійно вчитись, самовдосконалюватися, пізнавати щось нове – а для вчителя це найголовніше».

Із вересня 1976-го року кафедру очолив відомий фахівець у галузі органічної хімії, талановитий педагог і наставник, доктор хімічних наук, професор Андрій Володимирович Домбровський. 16 років свого надзвичайно плідного життя він віддав кафедрі хімії Ніжинської вищої школи, 15 із яких – був її завідувачем [19, 28, 37]. Випускник хімічного факультету Московського державного університету, людина з надзвичайно високим духовним і творчим потенціалом, різнобічно обдарована – він визначив обличчя кафедри на багато років уперед. Не випадково за час його діяльності почав активніше розвиватися напрям наукових досліджень, пов'язаних з органічною хімією, а її викладання набуло нових якостей і звучання. На кафедру Андрій Володимирович прийшов після багаторічної роботи (1949-1976) у Чернівецькому університеті, де обіймав посади декана хімічного факультету, зав. лабораторії, яка стала справжньою науковою школою Домбровського. Хімікам-органікам усього світу добре відомі реагенти Домбровського – вінілфосфонієві солі, які знайшли широке застосування у синтезі гетероциклічних сполук. Його подвижницька праця була відзначена високою державною нагородою – орденом Трудового Червоного Прапора. Ним було підготовлено 15 кандидатів наук, виховано 3 доктори наук, надруковано 275 наукових праць.

Наукова і науково-методична діяльність А. В. Домбровського у стінах Ніжинської вищої школи мала систематизуючий характер. Він видав монографію «1,4-Диоксан» [5], а у співавторстві зі своїм учнем В. М. Найданом створив унікальний підручник «Органічна хімія» [8], який багато років використовувався студентами природничих та природничо-географічних факультетів педагогічних вузів. Слід відзначити високий науково-теоретичний рівень цієї навчальної книги, проблемний виклад матеріалу, що так важливо для формування творчої особистості майбутнього вчителя хімії, логічне й послідовне розкриття визначальних парадигм курсу органічної хімії. Водночас він готував рукопис книги «Демонстраційні досліди до лекційного курсу органічної хімії» – роботу, яку, на жаль, не встиг завершити. А. В. Домбровський брав участь у розробці на замовлення Міністерства Освіти України у співавторстві з доцентами кафедри хімії Н. І. Лукашовою – хіміком-методистом та С. М. Лукашовим – хіміком-органіком рукопису пробного підручника «Органічна хімія» для

10 класу загальноосвітньої школи [23], виданого у 1995-му році [6], який після широкої апробації в школах України та доопрацювання співавторами у 1998-му році був виданий у статусі підручника [7].

Слід наголосити, що А. В. Домбровський прагнув започаткувати у навчально-виховному процесі педагогічного вузу важливі напрями роботи, які були притаманні класичним університетам, а саме: наскрізне, впродовж II-IV курсів, виконання курсових робіт з хімії й наступне переростання їх у дипломні роботи; функціонування науково-методичного семінару, де обговорювались актуальні наукові й методичні проблеми, наукові пошуки й наробки викладачів і студентів; читання низки актуальних спецкурсів, які дозволяють поглиблювати і розширювати професійну підготовку студентів [19]. Тому згодом, коли наш навчальний заклад здобув високий статус державного університету (2004), а кафедра хімії – четвертого рівня акредитації, ці важливі події відбулись завдяки вагомому доробку фундаторів нашої кафедри, серед яких чільне місце посідає й А. В. Домбровський.

Він був палким прихильником якнайактивнішої співпраці вузівської науки з наукою академічною, що знайшло своє втілення в подальшому розвитку кафедри, її наукової діяльності. У роки його завідування, насамперед, створюються оптимальні умови для професійного й наукового зростання, насамперед, молодих викладачів. Успішно захищають кандидатські дисертації С. М. Лукашов та І. І. Кочерга (1977), Н. І. Лукашова (1982), А. Є. Бородін (1983), здобувши наукові ступені, а пізніше – й наукові звання доцентів. Якісно зріс науковий потенціал кафедри. Напрямок досліджень у галузі органічної хімії стає найбільш перспективним. Накопичується досвід залучення кращих студентів до експериментальних досліджень та виконання ними дипломних робіт. Встановлюється тісне наукове співробітництво з Інститутом біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України, Інститутом органічної хімії НАН України, де в 1980-му році А. В. Домбровський обирається членом Спеціалізованої вченої ради з захисту кандидатських і докторських дисертацій.

На кафедрі створюється наукова лабораторія (1976), у якій свої дослідження ведуть як викладачі, так і студенти. Особливо активно після захисту кандидатської дисертації (1977) зі студентами-дипломниками працює доцент Степан Митрофанович Лукашов, розробляючи науковий напрям, пов'язаний із вивченням хімії сульфуро- і нітрогеновмісних гетероциклічних сполук, їхнім синтезом і дослідженням біологічної дії на рослинні та тваринні організми [32]. Його найбільш талановиті учні по закінченні вузу успішно вступають до аспірантури провідних науково-дослідних інститутів Києва та Москви, залишаються працювати на кафедрі. Серед них і асистент Володимир Володимирович Суховєєв, який продовжуючи розробляти тематику досліджень, розпочату у дипломній роботі, вступає до заочної аспірантури ІБОНХ НАН України й під керівництвом доктора хімічних наук Т. Е. Безменової та кандидата хімічних наук, доцента С. М. Лукашова виконує на базі кафедральної наукової лабораторії дисертаційне дослідження. У 1987-му році В. В. Суховєєв успішно захищає дисертацію, здобуває науковий ступінь кандидата хімічних наук, а незабаром і наукове звання доцента. Завдяки наступності поколінь у надрах кафедри в цей період її діяльності зростає майбутній доктор хімічних наук, який у подальшому розвине власну наукову школу і забезпечить подальший успішний розвиток кафедри та здобуття нею за новим напрямом наукової і навчальної діяльності статусу кафедри хімії та фармації.

Із 1986-го по 1990-ий рік кафедра хімії завдяки своєму авторитету серед педагогічних вузів України стає осередком проведення Республіканської хімічної олімпіади «Студент і науково-технічний прогрес», журі якого очолив професор А. В. Домбровський. Проблема розвитку хімічних здібностей обдарованої учнівської та студентської молоді завжди цікавила його. Тому на своїх зустрічах з учнями, у спілкуванні зі студентами – майбутніми вчителями хімії – Андрій Володимирович наголошував на тому, що: «хімік повинен мати розумну голову і вправні руки». Цю ідею, що характеризує хімію як теоретично-експериментальну науку, він реалізовував через лекційні демонстрації дослідів, виконання лабораторних практикумів,

науково-дослідну роботу студентів тощо [16]. Андрій Володимирович запам'ятався нам як людина всебічної освіченості й високої духовної культури. Музично обдарований, він мав прекрасний голос, активно підтримував багаті музичні традиції навчального закладу, брав участь у концертах, на рівних конкуруючи з викладачами музично-педагогічного факультету. Його високій виконавчій майстерності класичних музичних творів позаздрили б і відомі оперні співаки. Глибока любов до музики допомагала Андрію Володимировичу щоразу представляти й свої лекції як своєрідну «хімічну пісню»: вони були філігранно досконалі за змістом і формою, яскраві й емоційно забарвлені, естетично завершені, дивували енциклопедичною освіченістю лектора [16].

У цей час на кафедрі склався кваліфікований колектив з високим науковим рівнем, частка викладачів з ученими ступенями і званнями досягла 75%. З огляду на високий творчий потенціал – частина викладачів кафедри висувається ректоратом на керівні посади. У 1979-му році доцент В. І. Семеніхін призначається на посаду проректора по заочній освіті, а далі 16 років поспіль (1979-1995) працює проректором із наукової роботи. За сумісництвом читає розроблений ним курс біологічної хімії. Доцент кафедри хімії І. І. Кочерга у цьому ж році (1979) призначається на посаду декана природничо-географічного факультету, на якій успішно працює до 2003-го року. Впродовж п'яти років (1986-1991) працює проректором по заочній формі навчання доцент С. М. Лукашов. Це стає своєрідною традицією кафедри. Значно пізніше, пройшовши низку відповідальних керівних посад, з 2002-го року на посаді проректора з навчальної роботи працює й доцент В. В. Суховсєв.

Доцент кафедри хімії Іван Іванович Кочерга, декан природничо-географічного факультету (1979-2003) – це ще одна постать талановитого вченого і педагога, самовіддана 40-річна праця якого на освітянській ниві у стінах рідної «Alma mater» визначило не лише сучасне обличчя нашого факультету, а й плідно вплинуло на розвиток рідної кафедри, її науковий і творчий потенціал, матеріальну базу [20, 33]. Не випадково завдяки турботам Івана Івановича перший сучасний комп'ютерний клас, покликаний забезпечити вихід факультету у сучасний освітянський простір з новими технологіями навчання, був започаткований саме на кафедрі хімії. Свої перші наукові дослідження Іван Іванович розпочав під керівництвом О. М. Барама. Далі – заочна аспірантура в Інституті колоїдної хімії. Після захисту кандидатської дисертації, завдяки практичній перспективності виконаних досліджень, упродовж певного часу виконував госпдогвірну тему, за рахунок фінансування якої обладнав лабораторію фізичної хімії досить дорогими й необхідними приладами, якими й сьогодні користуються студенти. Одночасно Іван Іванович досліджував й проблеми викладання хімії у вищій педагогічній та середній школі. Творчо обдаровані діти стаюли його доленосним «хобі». З 1973-го року доцент І. І. Кочерга – постійний член журі Всеукраїнської олімпіади юних хіміків, а з 1987-го року по 2002-ий – голова журі й методичної комісії при Міністерстві освіти і науки України з питань організації й проведення різних етапів учнівських олімпіад з хімії. Ця діяльність доцента І. І. Кочерги плідно живила зв'язки кафедри хімії зі школами, наповнювала новим змістом викладання хімічних дисциплін, вивчення хімії учнями природничих класів ліцею. Ним опубліковано близько 80 наукових та науково-методичних праць. Його остання книга «Олімпіади з хімії. Збірник задач» [14], яку він видав у співавторстві з харківськими колегами, стала справжнім бестселером серед старшокласників, студентів педвузів, учителів хімії. Курс фізколоїдної хімії [10], який читав І. І. Кочерга, був вагомою методологічною основою для хімічних і низки біологічних дисциплін. Такою ж методологією для майбутніх учителів хімії був і його спецкурс «Історія хімії», який студенти слухали з величезною цікавістю. На превеликий жаль, він передчасно пішов з життя (2003).

Гортаючи сторінки історії кафедри хімії не можна оминати увагою постать Петра Володимировича Ноги, який одночасно з І. І. Кочергою (1964) після закінчення факультету розпочав свою викладацьку діяльність. Своє становлення як викладача загальної та неорганічної хімії Петро Володимирович почав під керівництвом завідувача кафедрою

доцента О. М. Барама. Без відриву від виробництва він закінчив заочну аспірантуру в Інституті загальної та неорганічної хімії Академії наук України, виконавши дисертаційне дослідження з хімії комплексних сполук під керівництвом відомого українського вченого академіка Ю. К. Делімарського. Його дослідження стосувалося проблеми добування чистого титану, як важливого конструкційного матеріалу й мало велике практичне значення. За роки навчання в аспірантурі ним було надруковано 8 статей у провідних хімічних журналах і отримано 5 авторських свідоцтв. Для розуміння їх значущості – наведемо назву одного з них, а саме: «Паста для хімічної обробки поверхні титану та його сплавів». Пройдена ним наукова школа академіка Ю. К. Делімарського забезпечила йому високий науково-теоретичний рівень компетентного викладача. Його науковий доробок отримав подальший розвиток у дослідженнях В. В. Суховєєвим та його учнями проблеми металокомплексних сполук на основі органічних речовин.

Не можна не відзначити виняткову вагомість і відповідальність, насамперед, викладацької діяльності Петра Володимировича, адже загальна та неорганічна хімія – це перша фундаментальна дисципліна, через яку майбутні вчителі на першому курсі входять у храм вузівської хімічної науки, пізнання якої за теоретичною глибиною та об'ємом навчального матеріалу докорінно відрізняється від учорашнього шкільного навчання. Тому вкрай важливо, який викладач читає курс загальної та неорганічної хімії студентам I-го курсу, адже саме під час вивчення цієї дисципліни відбувається адаптація до нових умов навчальної праці, прищеплюється інтерес до обраної професії вчителя, зумовлені успіхами чи неуспіхами у навчанні, прагненням студентів долати труднощі у засвоєнні матеріалу. В цьому відношенні не одному поколінню першокурсників нашого вишу пощастило багато років (1964-2003) працювати зі старшим викладачем П. В. Ногою. Високопрофесійний і вимогливий, в той же час толерантний і людяний, він робив складну для першокурсників загальну та неорганічну хімію – цікавою й доступною, забезпечуючи органічну наступність до розуміння аналітичної хімії, яку вивчають на II-му курсі і яку він теж викладав [31]. Він умів мобілізувати студентів на подолання труднощів у сприйманні проблем, пов'язаних з будовою речовини, окисно-відновними реакціями, закономірностями перебігу хімічних процесів, періодичності тощо; надавав особливого значення практичній спрямованості навчального матеріалу, що значною мірою живило зацікавленість студентів до одержаних знань і творчого їх застосування. Петро Володимирович користувався заслуженим авторитетом серед студентів, був прикладом для наслідування у їхній майбутній професійній діяльності.

Наступність поколінь, традицій, постійні пошуки нового, вони були притаманні кафедрі в усі часи її існування і забезпечували успіх у роботі.

Із вересня 1991-го року – наступного року після здобуття Україною незалежності – кафедру хімії очолила кандидат педагогічних наук, доцент Ніна Іванівна Лукашова, яка працювала на цій посаді до 2003-го року, котрим ми обмежили наше дослідження історії розвитку кафедри хімії Гоголівського вишу. Свої перші дослідження з методики навчання хімії у вищій і середній школі Ніна Іванівна розпочала з О. М. Барамом. У заочну аспірантуру Московського педагогічного інституту вступила вже як досвідчений викладач, де під керівництвом відомого методиста-хіміка, доктора педагогічних наук, професора В. С. Полосіна виконала дисертаційне дослідження «Розвиток професійних інтересів студентів педагогічного вузу при підготовці вчителя хімії». Успішно захищена дисертаційна робота з проблематики вищої школи дозволила їй чітко окреслити й реалізувати з творчим колективом викладачів-однодумців відповідальні функції, покладені на завідувача кафедрою. Як досвідчений педагог і здібний методист – доцент Н. І. Лукашова добре відома серед науковців України та ближнього зарубіжжя. Багато років вона працювала у складі Методичної комісії з хімії при Міністерстві освіти і науки України. Н. І. Лукашова є співавтором посібника для вчителів «Методика викладання шкільного курсу хімії» [3]. Нею у співавторстві з С. М. Лукашовим та А. В. Домбровським був написаний і виданий з грифом МОН України

перший національний підручник «Органічна хімія» для 10–11-х класів загальноосвітніх шкіл [7]. Ця навчальна книга у статусі підручника широко використовувалась у шкільній практиці навчання хімії у середніх закладах освіти у перші десятиліття нашої незалежності, а нині – як альтернативний підручник. Н. І. Лукашова була рецензентом найактуальніших науково-методичних видань – підручників, посібників, дидактичних матеріалів; виступала офіційним опонентом низки дисертаційних досліджень з методики навчання хімії. Загалом вона на той час мала близько 80 наукових і науково-методичних праць. Цей науково-методичний доробок став трампліном у подальшому виконанні та захисті при лабораторії хімічної і біологічної освіти НАПН України докторської дисертації на тему: «Становлення і розвиток методики навчання хімії в загальноосвітніх школах України» (2011). Багато зусиль й особистої майстерності вона доклала до підготовки вчителів хімії, вдосконалення викладання фахової методики, захоплюючої роботи з обдарованими дітьми. Ніна Іванівна у роки свого завідування кафедрою стояла у витоків Обласного педагогічного ліцею, який було засновано при Ніжинському педагогічному університеті у 1993-му році. Викладаючи 9 років за сумісництвом хімію у природничих класах ліцею, вона успішно працювала з обдарованими дітьми, ростила переможців різних етапів хімічних олімпіад, здійснювала профорієнтаційну роботу щодо вибору учнями педагогічної, хімічної, медичної та фармацевтичної спеціальностей після закінчення ліцею [27]. Накопиченим практичним досвідом, ніби своєрідним скарбом, вона збагачувала викладання фахової методики, формуючи методичні компетенції студентів, які забезпечують успіх майбутньої професійної діяльності.

Упродовж багатьох років Н. І. Лукашова була членом журі міського, обласного та всеукраїнського етапів учнівських олімпіад з хімії; виконувала обов'язки голови журі Всеукраїнського та неодноразово була членом обласного журі конкурсу «Учитель року»; допомагала вчителям – випускникам Ніжинської вищої школи в підготовці до участі в цьому конкурсі, залучаючи їхній інноваційний досвід у зміст професійно-методичної підготовки майбутніх фахівців. За результатами такої взаємодії народились спільні наукові публікації з випускниками Ніжинського вишу.

11 років її завідування кафедрою, на 75% укомплектованої кадрами вищої кваліфікації, були періодом утвердження й розвитку усталених традицій та пошуків інноваційних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців з урахуванням ступеневості освіти, розкриття кожним викладачем особистісних і професійно значущих якостей, компетентності й цілеспрямованості, оскільки більшість із них досягла пори найбільшого розквіту творчих сил і здібностей. Це доценти І. І. Кочерга, Н. І. Лукашова, С. М. Лукашов, В. В. Суховєєв, В. І. Семеніхін, А. Є. Бородин, старший викладач П. В. Нога, професійний рівень і якість роботи яких забезпечили акредитацію кафедри хімії за 4-м рівнем, що було й важливим також у здобутті Ніжинською вищою школою статусу державного університету імені Миколи Гоголя. Поряд з високим рівнем якості викладання хімічних дисциплін вагомим чинником успіху кафедри у її акредитації за 4-м рівнем стала також інтенсивна наукова робота викладачів і студентів.

Так, після захисту кандидатської дисертації у самостійний науковий пошук активно включився доцент В. В. Суховєєв. Спочатку він здійснював керівництво дипломними роботами студентів. Згодом, координуючи свою діяльність з ІБОНХ НАН України, і, зокрема, з член-кореспондентом НАН України Г. О. Ковтуном, він керував дисертаційними дослідженнями своїх дипломників-випускників факультету – Г. Г. Сенченко, О. В. Москаленка, С. А. Циганкова, О. В. Швидко та ін. У 1993-му році після закінчення заочної аспірантури в ІБОНХ НАН України успішно захистила кандидатську дисертацію одна з найбільш талановитих його учениць – Г. Г. Сенченко, яка в подальшому завідувала кафедрою ботаніки, а з вересня 2003-го року по 2023-ій рік впродовж 20-ти років обіймала посаду декана природничо-географічного факультету. Завдяки актуальності розпочатих досліджень, що проводились, у 1994-му році була створена спільна з ІБОНХ НАН України

проблемна науково-дослідна лабораторія з хімії металокомплексних сполук, яку очолив В. В. Суховєєв (наук. консультант член-кореспондент НАН України, доктор хімічних наук, професор О. Г. Ковтун). У цій лабораторії активно виконувались дослідження міжкафедральної тематики (кафедра хімії і кафедра ботаніки).

На базі лабораторії, яка плідно працює й сьогодні, були розроблені за державним замовленням дві теми: «Синтез гетероциклічних сірко- та азотовмісних металокомплексів і вивчення їх практично-корисних властивостей» та «Синтез сульфолановмісних сполук і вивчення їх практично-корисних властивостей». Актуальність цієї тематики обумовлена тим, що металокомплексні сполуки широко використовуються в нафтохімічній промисловості, сільському господарстві, ветеринарії, фармакології, медицині та інших галузях народного господарства завдяки своїм поліфункціональним властивостям. Дослідники синтезували цілу низку невідомих у науковій літературі сульфуро- та нітрогеновмісних металокомплексів, які знайшли широке використання як інгібітори процесів окиснення палив та мастил і біологічно активні речовини (антибактеріальні засоби, регулятори росту) для застосування в практиці сільського господарства. Лише науковий доробок В. В. Суховєєва на той час налічував 140 наукових та науково-методичних праць, серед яких є 3 монографії, 5 оглядів, 45 статей, 2 авторських свідоцтва, 3 посібники, 8 методичних рекомендацій. У співавторстві він видав навчально-методичний посібник «Металокомплексні сполуки - диригенти фотосинтезу» [41], монографії «Металокомплекси: фармакологічні властивості» [42], «Металовмісні лікарські препарати» [43]. Під керівництвом доцента В. В. Суховєєва виконано низку дисертаційних досліджень аспірантів ІБОНХ НАН України. У 2000 році успішно захистив кандидатську дисертацію О. В. Москаленко, здобувши ступінь кандидата хімічних наук, та відбувалась підготовка до захисту інших дисертантів. Обіймаючи посаду проректора по навчальній роботі, В. В. Суховєєв працював над написанням докторської дисертації, яка у подальшому була успішно захищена у 2009-му році.

Актуальний напрям, а саме синтез фторовмісних полімерів і вивчення їх властивостей з метою впровадження в народне господарство України, досліджував доцент А. Є. Бородин. Ним опубліковано близько 35 наукових і науково-методичних праць. Студенти з цікавістю вивчали курс хімічної технології, який багато років викладав Анатолій Єгорович. Зі значним інтересом майбутні вчителі проходили виробничу практику на діючих підприємствах з цієї дисципліни під керівництвом А. Є. Бородіна.

Продовжував у цей період роботи кафедри активну наукову діяльність з широким залученням курсовиків, дипломників та магістрантів хімік-органік доцент Степан Митрофанович Лукашов [32]. За результатами проведених досліджень ним опубліковано близько 70 наукових праць, співавторами яких були і студенти. На базі наукової лабораторії кафедри, започаткованої ним ще в 1976 році, лише під його керівництвом було виконано й успішно захищено 20 дипломних і 5 магістерських робіт експериментального характеру. Над виконанням дипломних і магістерських робіт з хімії та методики її викладання у середній і вищій школі поряд з доцентом С. М. Лукашовим найбільш інтенсивно працювали також доценти В. В. Суховєєв (18 дипломних та 1 магістерська роботи), І. І. Кочерга (15 дипломних робіт, 1 магістерська робота), Н. І. Лукашова (24 дипломних, 5 магістерських робіт). Щороку випускники-дипломники та магістранти вступали до аспірантури провідних науково-дослідних інститутів НАН України.

Викладачі й студенти-хіміки приймали активну участь у Міжнародних та Всеукраїнських наукових конференціях. Справжньою подією в житті кафедри хімії Ніжинського державного педагогічного університету ім. Миколи Гоголя стало проведення за участю Інституту органічної хімії НАН України, Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича представницької Української конференції «Актуальні питання органічної та елементоорганічної хімії і аспекти викладання органічної хімії у вищій школі», присвяченої 90-річчю від дня народження

професора А. В. Домбровського, яка була проведена у вересні 2002-го року [9]. В роботі конференції брали участь Мирон Лозинський – директор Інституту органічної хімії НАН України, академік НАН України, професор; Валерій Кухар – директор ІБОНХ НАН України, академік НАН України, професор; Григорій Ковтун – зам. директора ІБОНХ НАН України, член-кореспондент НАН України, професор, а також провідні вчені-органіки багатьох науково-дослідних інститутів та вищих навчальних закладів України. З метою увічнення пам'яті професора А. В. Домбровського на ініціативу його учнів були започатковані «Домбровські хімічні читання» – конференції, що відбуваються регулярно на базі одного з ЗВО України. Такі конференції вже відбулись у Черкаському національному університеті (2003), Чернівецькому національному університеті (2005), Тернопільському національному педагогічному університеті (2007), Львівському національному університеті (2010). V українська конференція «Домбровські хімічні читання», як ювілейна, присвячена 100-річчю від дня народження визначного хіміка-органіка і талановитого педагога – відбулася в Ніжинському державному університеті (вересень 2012-го року) [38].

У роки першого десятиліття нашої незалежності, коли україномовна навчальна література була практично відсутня, кафедра хімії плідно працювала над створенням навчально-методичної літератури для студентів денної і заочної форм навчання, учнів природничих класів ліцею. Зокрема, крім усього вищезазначеного, викладачами кафедри було опубліковано: «Вивчення загальної хімії за модульно-рейтинговою системою: Лабораторний практикум» [44], «Лабораторний практикум з неорганічної хімії» [39], «Фізична і колоїдна хімія» [10], «Формування пізнавальних інтересів учнів засобами цікавої хімії» [29], «Робоча програма та лабораторний практикум з органічної хімії» [36], «Сучасна українська хімічна номенклатура та термінологія. Класи неорганічних сполук» [40], «Лабораторний практикум з біологічної хімії для студентів» [35], «Навчально методичний посібник з аналітичної хімії» [31], «Диференційовані завдання з органічної хімії для організації самостійної роботи учнів природничих класів ліцею» [24], «Самостійна робота студентів по розв'язуванню задач і вправ при здійсненні методичної підготовки майбутніх вчителів хімії» [25], «Основи хімічної екології» [13], «Біохімія: Лабораторний практикум» [30], «Фізична і колоїдна хімія» (розрахунково-графічні завдання) [11] та інші.

Великого значення у професійній підготовці вчителя хімії продовжувала відігравати виробнича практика з хімічної технології на базі підприємств Чернігівщини, міста Києва та Київської області, яка носила навчально-виховний характер.

Під час вивчення методики навчання хімії, проходження педагогічної практики – студентам ставали особисто знайомими добре відомі на Чернігівщині імена випускників нашого вишу – Заслужених вчителів України Н. М. Кроніковської (с. Хрещате, Козелецького р-ну) та К. Г. Авраменко (с. Чемер, Козелецького р-ну), а також вчителів-методистів В. Г. Кривошей (м. Ніжин), Л. Н. Заровної (сmt. Куликівка), Т. Ю. Поліщук (сmt. Короп), Т. Ф. Романчук (м. Чернігів), Н. П. Кривошейн (с. Вертіївка), Н. Г. Гребенок, В. С. Матюхова, Т. О. Гурик, О. В. Штанько, Г. Г. Шкоди, Н. П. Хрипливенко, Л. Г. Говядиної та багатьох інших (м. Ніжин). Значних здобутків в роботі з обдарованими учнями, учасниками міжнародних олімпіад з хімії мали випускники факультету А. М. Малякін (м. Новгород) та О. І. Лисич (м. Тюмень).

В останні роки завідування доцента Н. І. Лукашової кафедра поповнилась молодими викладачами і, як колись в середині 60-х, розпочалась зміна поколінь у її викладацькому складі. Саме тому вирішальним у цьому плані виявився 2003-ій рік, яким ми обмежили розгляд історії кафедри. Після закінчення аспірантури в ІБОНХ НАН України на кафедру прийшли троє вихованців доцента В. В. Суховєєва – кандидат хімічних наук, доцент О. В. Москаленко та асистенти О. В. Швидко і С. А. Циганков, які інтенсивно працювали над своїми дисертаційними роботами. Набуваючи досвіду викладання досить відповідальних хімічних дисциплін (біохімії, фізколоїдної хімії, неорганічної та аналітичної хімії), вони враховували

традиції, закладені старшим поколінням викладачів, частина з яких продовжувала роботу на кафедрі.

Оскільки В. В. Суховєєв обіймав посаду проректора з навчальної роботи, з 1-го вересня 2003-го року на посаду завідувача кафедрою хімії був обраний кандидат хімічних наук, доцент О. В. Москаленко, який представляв наукову школу В. В. Суховєєва. За три роки своєї діяльності на кафедрі він виявив ініціативу, організаційні якості, творчий підхід до справи, вів інтенсивну наукову та науково-методичну роботу, підтримуючи тісні зв'язки з ІБОНХ НАН України, використовував свій досвід роботи в школі та ліцеї, що важливо при забезпеченні кафедрою належної якості професійної підготовки майбутніх учителів хімії. Почали писатись нові сторінки в історії кафедри хімії. Дослідження в органічній хімії науковою школою В. В. Суховєєва переважно зорієнтувались у напрямку фармацевтичної хімії. Кадровий склад кафедри почав поступово збагачуватись провідними українськими вченими фармацевтичної та медичної спеціалізації. Тому в подальшому (2018) кафедра хімії була перейменована на «кафедру хімії та фармації», де, поряд із традиційною підготовкою вчителів хімії, почала здійснюватись підготовка фахівців у галузі фармації. Побажємо успіху сучасному колективу кафедри в роботі і досягнення висунутих завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барам О.М. Основи теорії перебігу хімічних реакцій. Київ: Рад. шк., 1978. 112 с.
2. Барам О.М., Кочерга І.І., Лукашова Н.І. та ін. Шляхи підвищення рівня професійної підготовки вчителів хімії. Методика викладання біології і хімії: збірник наук. праць. Київ, 1972. Вип. 1. С. 192–197.
3. Буринська Н.М., Величко Л.П., Лукашова Н.І. та ін. Методика викладання шкільного курсу хімії. Київ: Освіта, 1991. 350 с.
4. Гордієнко І.І., Герасименко Г.Ф., Барам О.М. та ін. Природоохоронна освіта в школі Київ: Рад. шк., 1981. 183 с.
5. Домбровський А.В. 1,4-Диоксан. Свойства, строение и применение. Київ: Наук. думка, 1984. 140 с.
6. Домбровський А.В., Лукашова Н.І., Лукашов С.М. Хімія 10. Органічна хімія: пробний підручник для 10 кл. середніх шкіл. Київ: Освіта, 1995. 144 с.
7. Домбровський А.В., Лукашова Н.І., Лукашов С.М. Хімія 10 – 11. Органічна хімія: підручник для 10 – 11 класів середніх загальноосвітніх шкіл. Київ: Освіта, 1998. 192 с.
8. Домбровський А.В., Найдан В.М. Органічна хімія. Навчальний посібник для студентів природничих та природничо-географічних факультетів педагогічних інститутів. Київ: Вищ. шк., 1992. 503 с.
9. Ковтуна Г.О. (під ред.) Актуальні питання органічної та елементоорганічної хімії і аспекти викладання органічної хімії у вищій школі: Укр. конф. Тези доп. Ніжин: Вид. НДУ ім. Миколи Гоголя, 2002. 104 с.
10. Кочерга І.І. Фізична і колоїдна хімія. Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2000. 37 с.
11. Кочерга І.І. Фізична і колоїдна хімія (розрахунково-графічні завдання). Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2003. 32 с.
12. Кочерга І.І., Лукашова Н.І. Вчений і громадянин Оскар Мойсейович Барам. Євреї в Ніжині: наук. зб. Ніжин: Вид. НДУ ім. Миколи Гоголя, 2001. С. 118–121.
13. Кочерга І.І., Лукашова Н.І., Липова Л.А. та ін. Основи хімічної екології. Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2003. 152 с.
14. Кочерга І.І., Холин Ю.В., Слета Л.А. Олимпиады по химии: Сб. задач. Харків: Ранок, 2002. 400 с.
15. Лукашова Н.І. та студенти Гармаш Л., Зубок К. та ін. Про роботу школи юних хіміків. Методика викладання біології і хімії: збірник наук. праць. Київ, 1972. Вип. 1. С. 172–181.
16. Лукашова Н.І. Уроки Домбровського. Тези доп. Укр. конф. «Домбровські хімічні читання». Чернівці: Рута, 2005. С. 44.
17. Лукашова Н.І. Становлення і розвиток методики навчання хімії у загальноосвітніх школах

України. Ніжин: Вид. НДУ ім. Миколи Гоголя, 2010. 315 с.

18. Лукашова Н.І. Учитель учителів. Василь Іванович Горбенко. *Збірник наукових праць викладачів природничо-географічного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*, 2007. № 2. С. 171–175.

19. Лукашова Н.І. Самовіддана праця помножена на талант і природні здібності (до 100-річчя А.В. Домбровського). *Біологія і хімія в сучасній школі*, 2012. № 6. С. 39–43.

20. Лукашова Н.І. Науковець, викладач, вихователь, громадський діяч. Слово про вчителя (до 70-ї річниці від дня народження Івана Івановича Кочерги). Харків, 2012. С. 1–3.

21. Лукашова Н.І. Непересічна постать визначного педагога і вченого-хіміка в історії розвитку кафедри хімії Гоголівського вишу. До 95-ї річниці з дня народження О. М. Барама. *Наукові записки. Серія «Психологічні науки»*. Ніжин: Вид. НДУ ім. Миколи Гоголя, 2013. № 1. С. 260–264.

22. Лукашова Н.І. Визначний педагог і вчений-методист. До 90-річчя з дня народження Н. М. Буринської. *Біологія і хімія в рідній школі*, 2018. № 2. С. 40–44.

23. Лукашова Н.І. Непересічна постать Андрія Володимировича Домбровського і перший національний підручник з органічної хімії для середньої загальноосвітньої школи: сторінки історії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: теорія та методика навчання природничих наук*. Вінниця: ВНПУ, 2023. № 4. С. 136–146.

24. Лукашова Н.І., Лукашов С.М. Диференційовані завдання з органічної хімії для організації самостійної роботи учнів природничих класів ліцею. Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2001. 46 с.

25. Лукашова Н.І., Лукашов С.М. Самостійна робота студентів по розв'язуванню задач і вправ при здійсненні методичної підготовки майбутніх вчителів хімії. Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2003. 87 с.

26. Лукашова Н.І., Лукашов С.М. Пам'яті Михайла Павловича Солдатова – визначного хіміка-педагога і популяризатора наукових знань. *Збірник наукових праць викладачів природничо-географічного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*, 2006. № 1. С. 16–22.

27. Лукашова Н.І., Лукашов С.М. Розвиток творчого мислення учнів природничих класів ліцею при розв'язуванні ускладнених задач з хімії. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин: Вид. НДУ ім. Миколи Гоголя, 2000. С. 79–83.

28. Лукашова Н.І., Лукашов С.М. Визначний український вчений-хімік і талановитий педагог (до 100-річчя А.В. Домбровського). *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Хімія*, 2013. № 658. С. 155–159.

29. Ляшко О.В., Лукашова Н.І., Кочерга І.І. Формування пізнавальних інтересів учнів засобами цікавої хімії. Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2000. 40 с.

30. Москаленко О.В. Біохімія: Лабораторний практикум для студентів заочної форми навчання. Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2003. 50 с.

31. Нога П.В., Лукашова Н.І., Москотіна Н.П., Бородін А.Є. Навчально-методичний посібник з аналітичної хімії. Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2000. 84 с.

32. Пінчук Т.Д. Така слава сім'я хіміків. Лукашова Ніна Іванівна, Лукашов Степан Митрофанович. Зірки залишають слід. Ніжин: Вид. НДУ ім. Миколи Гоголя, 2006. С. 78–84.

33. Пінчук Т.Д. Декан з великої літери. Кочерга Іван Іванович. Зірки залишають слід. Ніжин: Вид. НДУ ім. Миколи Гоголя, 2006. С. 117–122.

34. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин: Вид. НДУ ім. Миколи Гоголя, 2005. С. 87.

35. Семеніхін В.І. Лабораторний практикум з біологічної хімії для студентів спеціальності «Біологія і хімія». Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2000. 60 с.

36. Суховєєв В.В. Робоча програма та лабораторний практикум з органічної хімії. Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2000. 28 с.

37. Суховєєв В.В. та ін. Спогади про Андрія Володимировича Домбровського: V всеукраїнська наукова конференція «Домбровські хімічні читання – 2012». Тези доп. Ніжин: Вид. НДУ ім. Миколи Гоголя, 2012. С. 124–154.

38. Під ред. Суховєєва В.В., Вовка М.В., Грищука Б.Д. та ін. Домбровські хімічні читання. V українська конференція. Тези доповідей. Ніжин: Вид. НДУ ім. Миколи Гоголя, 2012. 172 с.

39. Суховєєв В.В., Лукашова Н.І. Лабораторний практикум з неорганічної хімії. Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 1999. 60 с.
40. Суховєєв В.В., Лукашова Н.І., Сенченко Г.Г. Сучасна українська хімічна номенклатура та термінологія. Ч. 1. Основні класи неорганічних сполук. Ніжин: Вид. НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2000. 48 с.
41. Суховєєв В.В., Сенченко Г.Г., Ковтун Г.О. Металокомплексні сполуки – диригенти фотосинтезу. Київ: ІБОНХ НАН України, 1997. 122 с.
42. Суховєєв В.В., Сенченко Г.Г., Ковтун Г.О. Металокомплекси: фармакологічні властивості. Київ: ІБОНХ НАН України, 1999. 203 с.
43. Суховєєв В.В., Сенченко Г.Г., Ковтун Г.О. та ін. Металовмісні лікарські препарати. Київ: ІБОНХ НАН України, 2000. 271 с.
44. Суховєєв В.В., Сенченко Г.Г., Ковтун Г.О. та ін. Вивчення загальної хімії за модульно-рейтинговою системою: лабораторний практикум. Київ: ІБОНХ НАН України, 1998. 123 с.

REFERENCES

1. Baram O.M. (1978) *Osnovy teorii perebigu khimichnyh reakciy*. Radyanska shkola [in Ukrainian]
2. Baram O.M., Kocherga I.I., Lukashova N.I. et al (1972) *Shlyakhy pidvyschennya rivnya profesiynoyi pidgotovky vchiteliv khimii. Metodyka vykladannya biologii i khimii: zbirnyk nauk. prac.* Kyiv, 1, 192–197. [in Ukrainian]
3. Burynska N.M., Velychko L.P., Lukashova N.I. et al (1991) *Metodyka vykladannya shkilnogo kursu khimii*. Osvita [in Ukrainian]
4. Hordiyenko I.I., Herasymenko H.F., Baram O.M. et al (1981) *Pryrodookhoronna osvita v shkoli*. Radyanska shkola [in Ukrainian]
5. Dombrovskiy A.V. (1984) 1,4-Dioxan. *Svoistva, stroenie i primeneniye*. Naukova dumka [in Russian]
6. Dombrovskiy A.V., Lukashova N.I., Lukashov S.M. (1995) *Khimiya 10. Organichna khimiya: probnyi pidruchnyk dlya 10 kl. serednih shkil*. Osvita [in Ukrainian]
7. Dombrovskiy A.V., Lukashova N.I., Lukashov S.M. (1998) *Khimiya 10 – 11. Organichna khimiya: pidruchnyk dlya 10 – 11 klasiv serednih zagalnoosvitnih shkil*. Osvita [in Ukrainian]
8. Dombrovskiy A.V., Naydan V.M. (1992) *Organichna khimiya. Navchalnyi posibnyk dlya studentiv pryrodnychih ta pryrodnycho-geografichnyh fakultetiv pedagogichnyh instytutiv*. Vyscha shkola [in Ukrainian]
9. Kovtun H.O. (2002) *Pid red. Aktualni pytannya organichnoyi ta elementoorganichnoyi khimii i fspekty vykladannya organichnoyi khimii u vyschiy shkoli. Ukrainian conference. Book of abstracts*. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
10. Kocherga I.I. (2000) *Fizychna i koloidna khimiya*. Mykola Gogol Nizhyn state university publishing house [in Ukrainian]
11. Kocherga I.I. (2003) *Fizychna i koloidna khimiya (rozrakhunkovo-grafichni zavdannya)*. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
12. Kocherga I.I., Lukashova N.I. (2001) *Vchenyi i gromadyanyn Oskar Moiseyovych Baram. Ievrei v Nizhyni. Naukovyi zbirnyk*. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
13. Kocherga I.I., Lukashova N.I., Lypova L.A. et al (2003) *Osnovy khimichnoyi ekologiyi*. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
14. Kocherga I.I., Kholin Yu.V., Sleta L.A. (2002) *Olimpiady po khimii. Book of exercises*. Ranok [in Russian]
15. Lukashova N.I., and students Harmash L., Zubok K. et al (1972) *Pro robotu shkoly yunyh khimikiv. Metodyka vykladannya biologii i khimii: book of scientific papers*. Kyiv, 1, p. 172–181. [in Ukrainian]
16. Lukashova N.I. (2005) *Uroky Dombrovskogo. Book of abstracts of Ukrainian conference «Dombrovski khimichni chytannya»*. Ruta, p. 44. [in Ukrainian]
17. Lukashova N.I. (2010) *Stanovlennya i rozvytok metodyky navchannya khimii u zagalnoosvitnih shkolah Ukrayiny*. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
18. Lukashova N.I. (2007) *Uchytel uchyteliv. Vasyi Ivsnovych Horbenko. Book of scientific papers of lecturers of department of natural sciences and geography of Nizhyn Mykola Gogol state university*, 2, 171–175. [in Ukrainian]

19. Lukashova N.I. (2012) Samoviddana praca pomnozhena na talant i pryrodni zdibnosti (do 100-richchya A.V. Dombrovskogo). *Biologiya i khimiya v suchasniy shkoli*, 6, 39–43. [in Ukrainian]
20. Lukashova N.I. (2012) Naukovec, vykladach, vykhovatel, hromadskyi diyach. Slovo pro vchytelya (do 70-i richnyci vid dnya narodzhennya Ivana Ivanovycha Kochergy). Kharkiv, p. 1 – 3. [in Ukrainian]
21. Lukashova N.I. (2013) Neperesichna postat viznachnoho pedagoga i vchenogo-khimika v istorii rozvytku kafedry khimii Gogolovskoro vyshu. Do 95-yi richnyci z dnya narodzhennya O. M. Barama. *Scientific papers. «Psychological sciences» series*. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house, 1, 260–264. [in Ukrainian]
22. Lukashova N.I. (2018) Vyznachnyy pedagog i vchenyj-metodyst. Do 90-richchya z dnya narodzhennya N. M. Burynskoyi. *Biologiya i khimiya v ridniy shkoli*, 2, 40–44. [in Ukrainian]
23. Lukashova N.I. (2023) Neperesichna postat Andriya Volodymyrovycha Dombrovskogo i pershyi nacionalnyi pidruchnyk z organichnoyi khimii dlya serednyoi zagalnoosvitnyoi shkoly: storinky istorii. *Scientific notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical university: theory and methods of teaching natural sciences*, 4, 136–146. [in Ukrainian]
24. Lukashova N.I., Lukashov S.M. (2001) Dyfferentsiyovani zavdannya z organichnoyi khimii dlya organizatsii samostiynoi roboty uchniv pryrodnychih klasiv litseyu. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
25. Lukashova N.I., Lukashov S.M. (2003) Samostiyna robota studentiv po rozvyazuvannyu zadach i vprav pry zdiysnenni metodychnoi pidgotovky maibutnih vchyteliv khimii. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
26. Lukashova N.I., Lukashov S.M. (2006) Pamyati Mykhayla Pavlovycha Soldatova – vyznachnoho khimika-pedagoga i populyaryzatora naukovykh znann. *Book of scientific papers of lecturers of department of natural sciences and geography of Nizhyn Mykola Gogol state university*, 1, 16–22. [in Ukrainian]
27. Lukashova N.I., Lukashov S.M. (2000) Rozvytok tvorchogo myslennya uchniv pryrodnychih klasiv litseyu pry rozvyazuvanni uskladnennykh zadach z khimii. *Scientific reports. «Psychological-educational sciences» series*. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house, p. 79–83. [in Ukrainian]
28. Lukashova N.I., Lukashov S.M. (2013) Vyznachnyi ukrayinskyi vchenyi-khimik i talanovytyi pedagog (do 100-richchya A.V. Dombrovskogo). *Chemistry Journal of Chernivtsi National University*, 658, 155–159. [in Ukrainian]
29. Lyashko O.V., Lukashova N.I., Kocherga I.I. (2000) Formuvannya piznavalnykh interesiv uchniv zasobamy tsikavoyi khimii. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
30. Moskalenko O.V. (2003) Biochemistry: Laboratory practice textbook for the part-time students. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
31. Noga P.V., Lukashova N.I., Moskotina N.P., Borodin A.Ye. (2000) Navchalno-metodychnyi posibnyk z analitychnoyi khimii. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
32. Pinchuk T.D. (2006) Taka slavna simya khimikiv. Lukashova Nina Ivanivna, Lukashov Stepan Mytrofanovych. Zirky zalyshayut slid. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house, p. 78–84. [in Ukrainian]
33. Pinchuk T.D. (2006) Dekan z velykoyi litery. Kocherga Ivan Ivanovych. Zirky zalyshayut slid. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house, p. 117–122. [in Ukrainian]
34. Samoylenko H.V., Samoylenko O.H. (2005) Nizhynska vyscha shkola: storinky istorii. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
35. Semenikhin V.I. (2000) Laboratornyi praktykum z biologichnoyi khimii dlya studentiv specialnosti «Biologiya i khimiya». Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
36. Sukhoveev V.V. (2000) Robocha programa ta laboratornyi praktykum z organichnoyi khimii. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
37. Sukhoveev V.V. et al (2012) Spogady pro Andriya Volodymyrovycha Dombrovskogo. V ukrainian scientific conference «Dombrovski khimichni chytannya – 2012». Book of abstracts. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house, p. 124–154. [in Ukrainian]
38. Під ред. Sukhoveev V.V., Vovk M.V., Hryshchuk B.D. et al (2012) V ukrainian scientific conference «Dombrovski khimichni chytannya – 2012». Book of abstracts. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
39. Sukhoveev V.V., Lukashova N.I. (1999) Laboratornyy praktikum z neorganichnoyi khimii. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]

40. Sukhoveev V.V., Lukashova N.I., Senchenko H.H. (2000) Suchasna ukrayinska khimichna nomenklatura ta terminologiya. Part. 1. Osnovni klasy neorganichnyh spoluk. Nizhyn Mykola Gogol state university publishing house [in Ukrainian]
41. Sukhoveev V.V., Senchenko H.H., Kovtun H.O. (1997) Metalokompleksni spoluky – dyryenty fotosyntezy. BPCI NAS of Ukraine publishing house [in Ukrainian]
42. Sukhoveev V.V., Senchenko H.H., Kovtun H.O. (1999) Metalokompleksy: farmakologichni vlastyvoli. BPCI NAS of Ukraine publishing house [in Ukrainian]
43. Sukhoveev V.V., Senchenko H.H., Kovtun H.O. et al (2000) Metalovmisni likarski preparaty. BPCI NAS of Ukraine publishing house [in Ukrainian]
44. Sukhoveev V.V., Senchenko H.H., Kovtun H.O. et al (1998) Vyvchennya zagalnoyi khimii za modulno-reytingovoyu systemoyu: laboratornyi praktykum. BPCI NAS of Ukraine publishing house [in Ukrainian]

Статтю надіслано до редколегії 09.03.2025 р.
Статтю рекомендовано до друку 04.04.2025 р.